

PAMĚŤ ŠOA, POTŘEBUJEME JI?

Výročí deportace českých Židů, Den památky obětí holocaustu a předcházení zločinům proti lidskosti, Jom ha-šo'a, výročí likvidace zářijového transportu do terezínského rodinného tábora v Osvětimi-Birkenau, ale i další dny a výročí mohou být podnětem k zamyšlení nad kulturou připomínání, nad tím, jak jsou historické události chápány v současnosti a jaký význam je jim přičítán. Proč je pro nás připomínání holocaustu a jeho obětí stále aktuální? Jakým způsobem ovlivňuje naše chápání současnosti - a naopak, nakolik současné problémy a diskuse mění náš pohled na dějiny?

I když nebylo žádným tajemstvím, že Židé byli během druhé světové války hromadně vražděni, nebyl holocaust v poválečné době a za komunistického režimu na veřejnosti příliš připomínán a diskutován. Ve středu zájmu stálo pronásledování Čechů a komunistů a jejich odboj.

Zatímco ve veřejném prostoru vznikaly po válce pomníky odbojářům, místo pro připomínku židovských obětí holocaustu si musela vytvořit sama židovská komunita. Židovské muzeum v 50. letech shromáždilo jména obětí, jež byla zapsána na stěny Pinkasovy synagogy. Samotný koncept unikátního památníku navrhli (nežidovští) umělci Jiří John a Václav Boštík, kteří také všech 77 297 jmen na zdi synagogy sami napsali.

Od roku 1968 bylo však toto hlavní místo paměti kvůli nedobrému technickému stavu budovy uzavřeno. Komunistický stát již jeho otevření neumožnil. V době normalizace byly nápisy na zdech synagogy zničeny. Znovu obnoveny byly až odstátněním Židovským muzeem v polovině 90. let 20. století.

Teprve po pádu komunistického režimu se otevřel prostor pro veřejnou diskusi o holocaustu. Postupně přibývaly informace v učebnicích a narůstal zájem médií. I přes velký zájem však toto téma dodnes není uspokojivě začleněno do příběhu českých dějin 20. století

Nová synagoga, která stávala v ulici Ponávka

Interiér Nové synagogy, která stávala v ulici Ponávka

Připomínka prvních transportů

Brno

Velká synagoga, která stávala na rohu ulic Spálené a Přízovy

Synagoga na Skořepce

336	Fabian Wilhelm	9. 2. 1922	Brünn, Kröna 22	85740
225	Faden Eugen	15. 2. 1892	Brünn, Mutterteich 5	85742
227	Faden Kurt Otto	29. 5. 1930	Brünn, Mutterteich 5	85744
226	Faden Tilde	5. 6. 1895	Brünn, Mutterteich 5	85745
103	Farkas Otto Isr.	23. 3. 1919	Brünn, Pressburgerstr. 67	85771
102	Farkas Sari Sara	30. 1. 1895	Brünn, Pressburgerstr. 67	85775
372	Fennel Helene	30. 10. 1877	Brünn, Dornich 18	85785
54	Feil Richard Israel	13. 1. 1879	Brünn, Van der Strassg. 4	85787
242	Fein Edmund	24. 6. 1886	Brünn, Querg. 22	85789
241	Fein Johanna	31. 10. 1899	Brünn, Querg. 22	85791
448	Feinberg Elae Sara	30. 6. 1888	Brünn, Ponavkag. 26	85794
449	Feinberg Gertrude Sara	13. 4. 1919	Brünn, Ponavkag. 26	85795
450	Feinberg Heinrich Isr.	28. 8. 1925	Brünn, Ponavkag. 26	85796
447	Feinberg Izek Isr.	22. 11. 1879	Brünn, Ponavkag. 26	85799
587	Feinberg Marie	28. 6. 1911	Brünn 16, Im Gässchen 23	85800
588	Feinberg Peter	28. 5. 1935	Brünn 16, Im Gässchen 23	85801
75	Felber Anna	12. 4. 1901	Brünn, Linhartg. 6	85806
76	Felber Dr. Ludwig	13. 12. 1882	Brünn, Linhartg. 6	85808
272	Feldmann Gerda	28. 9. 1934	Brünn, Offermannng. 11	85825
275	Feldmann Jenny	7. 9. 1907	Brünn, Offermannng. 11	85830

VZPOMÍNKA JINDŘICHA FEINBERGA

(...) V kamenolomu jsem pracoval až do dne, kdy jsme byli předvoláni do transportu. Byl to transport F, moje číslo bylo 450. Byl to první transport, který vůbec z Brna šel. Bylo to v září 1941. Bylo nás přes tisíc lidí. Byli jsme umístěni ve škole na Merhautově ulici, na matracích. Měli jsme právo vzít si padesát kilo na osobu. Tam jsme byli několik dní, snad dva až tři dny, nevím přesně. Potom v noci, k ránu, nás elektrika neboli šalina odvezla na nádraží na páté nástupiště. Tam jsme byli navažováni do osobních vlaků.

(...) Tam jsme byli celá rodina, cestovali jsme společně ve vagónu. Cesta trvala hrozně dlouho. Každý měl své číslo na kartónovém štítku, který měl zavěšený kolem krku. Toto číslo bylo i ve vlaku na lavicích. Na záchod jsme mohli jít jedině, když vlak jel, a dostali jsme kybl pitné vody. Nic jsme se nedověděli, neřekli nám, na jak dlouho nám má voda vystačit, takže později jsme na tom byli s vodou dost špatně. V každém kupé stál jeden policajt. Ta kupé nebyla zatahovací, nýbrž to byly jen dřevěné lavice. Když jsme konečně přijeli do Minsku, nechali nás stát dvacet čtyři hodin na trati.¹

Transportní listina transportu F

Jindřich Feinberg pocházel z německé židovské rodiny. Jeho otec, obchodní zástupce firmy Fistag, pocházel z Polska, a tak po něm měl Jindřich polskou státní příslušnost. Po začátku války byl proto s dalšími polskými Židy zatčen a vězněn na Špilberku. Spolu s nimi byl převezen do Ostravy, odkud měli být deportováni do Niska. Jindřich byl z transportu díky známému svého otce na ostravské židovské obci „vyreklamován“, tzn. vyřazen a nahrazen někým jiným, a vrátil se do Brna. Dne 16. listopadu 1941 byl deportován spolu s celou svou rodinou transportem F z Brna do Minsku. Během války prošel tábory Majdanek a Flossenbürg. Jako jediný z rodiny se dočkal konce války.

Interiér synagogy na Skopecpe se zabaveným židovským majetkem

SHROMAŽDIŠTĚ

Na území Protektorátu Čechy a Morava se shromaždiště, odkud byly vypravovány transporty do Terezína, nacházela v 15 městech. Židé zde byli soustředěni několik dní před nástupem do transportu. Odevzdání klíčů od svých domovů symbolicky ukončilo jejich doposud relativně svobodný život. Po několika nocích strávených obvykle v prostorách škol byli deportováni ze svých měst. Jejich občanské průkazy nesly nové razítko: „ghettoisiert“.

HISTORIE ŽIDOVSKÉHO OSÍDLENÍ

Brno vzniklo spojením několika křesťanských osad a židovské osady po polovině 13. století. Od 17. století do roku 1949 bylo hlavním městem samosprávné země Moravy. Židovské obyvatelstvo žilo na území Brna pravděpodobně už ve 12. století. Židé na Moravě byli v polovině 15. století vypovězeni z královských měst, a tak byla novodobá židovská náboženská obec ustavena v Brně až v polovině 19. století. V této době zde žilo 2230 židovských obyvatel. V dalších letech tento počet neustále narůstal, takže v roce 1938 měla židovská náboženská obec již 12 000 členů. Vazba brněnských židů na východní předměstí (Křenová ulice a okolí), místo staršího židovského osídlení ve městě, zůstávala natolik silná, že ještě v 1. polovině 20. století převážná většina z nich bydlela na tomto území. Zahrnovalo prostor ulic Dornych, Křenová, Cejl, Bratislavská a náměstí 28. října. Soustředěny zde byly i všechny synagogy, většina židovských institucí a továren.²

TRANSPORTY

Registrací Židů, zabavením jejich majetku a jejich vyloučením ze společnosti byly dány základní předpoklady pro jejich věznění mezi skutečnými, nikoli jen pomyslnými zdi. Transporty Židů do ghetta a koncentračních táborů se otevřela další fáze „konečného řešení židovské otázky“. Systematické deportace Židů z území protektorátu byly zahájeny v říjnu 1941 transporty do ghetta v Lodži. Lodž spolu s dalšími ghettami a vyhlazovacími centry na východě zatím nebyla schopna pojmout všechny protektorátní Židy. Z tohoto důvodu se rozhodlo o jejich koncentraci přímo na území protektorátu. O měsíc později začaly odcházet transporty do nově založeného ghetta Terezín.³

Z Brna bylo vypraveno celkem 12 transportních vlaků, které odvezly celkem 10 080 osob. Konce války se dočkalo 841 z nich. Transporty měly následující písmenná označení: F, G, K, U, Ac, Ad, Ae, Af, Ah, Ai, Aaa, Dg.

V Brně se shromaždiště nacházelo v Černých Polích v budově školy na Merhautově (tehdy Senefeldergasse 37). Bývala zde městská odborná škola pro ženská povolání. Výuka této školy byla přesunuta od školního roku 1940/1941 do jiných škol v Židenicích a Maloměřicích, protože její prostory zabral seminář pro německé pečovatelky a učitelky v mateřských školách. Shromaždiště zde muselo být zřízeno v první půlce listopadu 1941 před odjezdem prvního transportu do Minsku.

Židovská náboženská obec v Brně sídlila na Kolišti 45, ale po zabrání tohoto domu okupačními úřady přenesla svoji administrativu na Legionářskou 31 (dnes tř. Kpt. Jaroše), kde fungovala i modlitebna. Společenské a charitativní instituce se přesunuly do nadačního domu rodiny Weisnerových na Legionářskou 3. Kromě hřbitova a synagogy spravovala obec další objekty. Patřily k nim židovské gymnázium na Hybešově ulici, starobinec na Mlýnské 27, sirotčinec na Křenové 46, lidová kuchyně na Ponávce 2 a sportovní areál Maccabi na Riviéře s výletní restaurací.

¹) Archiv Židovského muzea v Praze, Oddělení pro dějiny šoa, rozhovor č. 362.

²) Klenovský, Jaroslav: Brno židovské. Historie a památky židovského osídlení města Brna. Brno 2002, s. 17.

³) „Konečné řešení židovské otázky“ v českých zemích. Transporty, <http://holocaust.cz/history/jew/czech/transport>.